

ΚΕΝΤΡΟ ΕΙΚΑΣΤΙΚΩΝ ΤΕΧΝΩΝ ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΚΑΡΥΔΗΣ

ΤΙΜΗΤΙΚΗ ΕΚΔΗΛΩΣΗ • ΕΚΘΕΣΗ

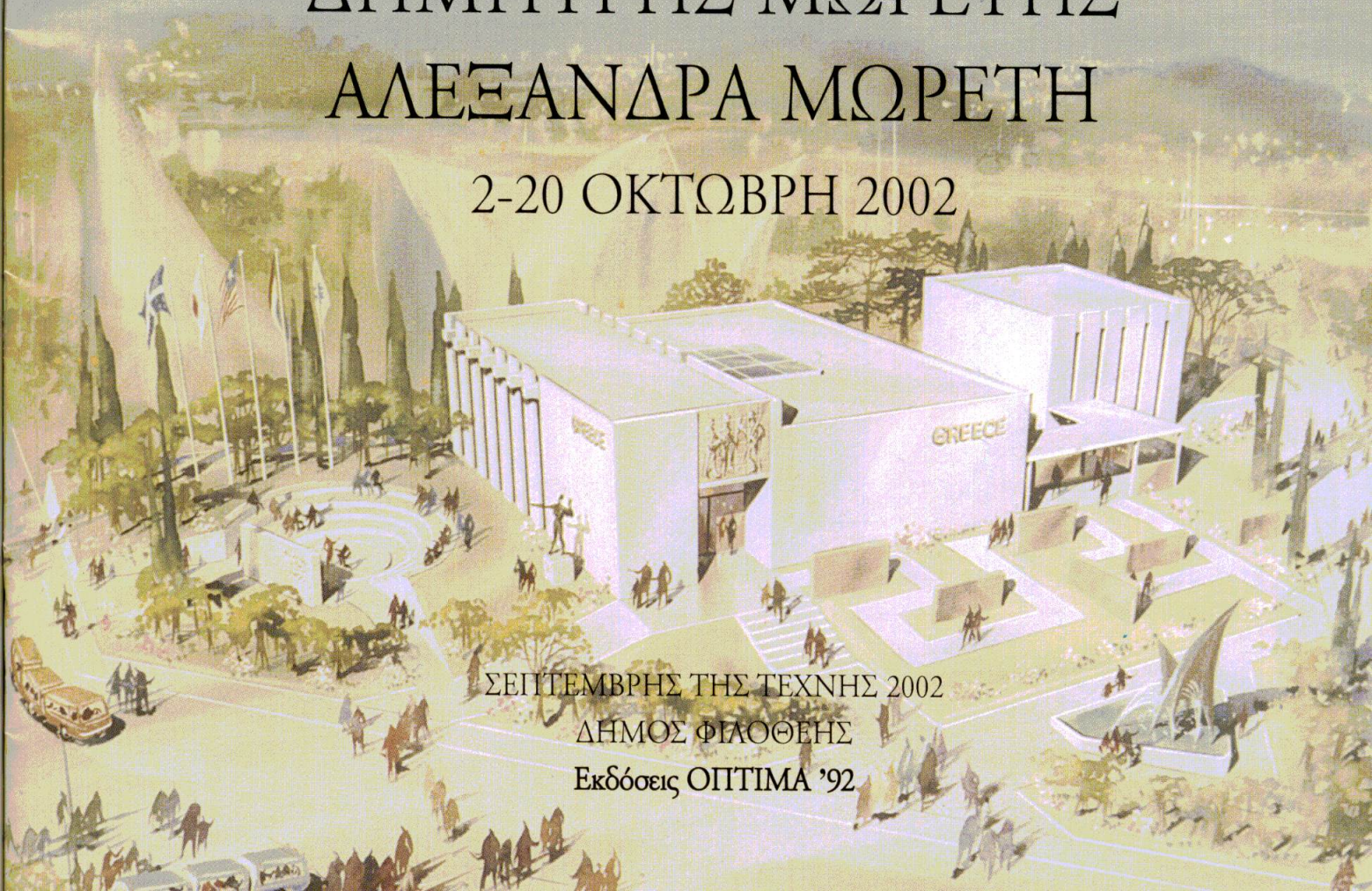
ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΜΩΡΕΤΗΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΑ ΜΩΡΕΤΗ

2-20 ΟΚΤΩΒΡΗ 2002

ΣΕΠΤΕΜΒΡΗΣ ΤΗΣ ΤΕΧΝΗΣ 2002

ΔΗΜΟΣ ΦΙΛΟΘΕΗΣ

Εκδόσεις ΟΠΤΙΜΑ '92

ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΜΩΡΕΤΗΣ
ΑΛΕΞΑΝΔΡΑ ΠΑΣΧΑΛΙΔΟΥ-ΜΩΡΕΤΗ

Αποτυπώσεις Λαϊκής Αρχιτεκτονικής
Περίπτερα Διεθνών και Παγκόσμιων Εκθέσεων
Ποίηση – Μικρογλυπτική

ΦΙΛΟΘΕΗ 2-20 ΟΚΤΩΒΡΗ 2002

Επιμέλεια κειμένων: Παπαδημητροπούλου Γεωργία
Δημιουργικό: Καμαρέτα Φένια

Με την ευγενική χορηγία του περιοδικού
«Το ΑΛΟΓΟ σπορ & θέαμα»
και των σταυρολεξικών περιοδικών
«Το Μολύβι», «ΕΞΤΡΑ ΣΚΑΝΔΙΝΑΒΙΚΑ»,
«ΕΥΡΩ σκανδιναβικά».

Με δέος και με σεβασμό, με παραδοχή κι ευγνωμοσύνη ο Δήμος Φιλοθέης τιμά τους εξαιρετικούς μας συνδημότες, την ευγενική δέσποινα Αλεξάνδρα Πασχαλίδου-Μωρέτη και τον αείμνηστο σύντροφό της Δημήτρη Μωρέτη.

Διάσημοι Αρχιτέκτονες, διακεκριμένοι ερευνητές, φωτεινοί σταθμοί ανιδιοτελών προσφοράς, κατέθεσαν με συνέπεια κι επιμονή, με επιμέλεια κι έμπνευση, όλη την ευγένεια της ψυχής και το ταλέντο τους στη διάσωση της παραδοσιακής Αρχιτεκτονικής.

Εραστές του γαλάζιου και του λευκού, του φωτός και του μέτρου που σοφά κεντούν το μεγαλείο της Ελληνικής Αρχιτεκτονικής, της απέριτης, συνετέλεσαν τα μέγιστα στη διάσωση του πλούτου αυτού της φυλής μας.

Πόσο μεγάλη τιμή αυτές οι σεμνές φυσιογνωμίες, αυτές οι αγέραστες ψυχές νάχουν ζήσει τόσο αθόρυβα δίπλα μας, στη Φιλοθέη μας.

Συχνά μιλούμε στα σχολειά για τις αρετές της φυλής μας, την ευγένεια και τη γενναιοδωρία, τη συνέπεια και το ήθος, την ευρηματικότητα και την ευαισθησία, τη χαρά που προσφέρει η ελευθερία της δημιουργίας, την ειλικρίνεια και την αγάπη.

Όλες αυτές οι αρετές αποτελούν το βίωμα, τα αυθεντικά χαρακτηριστικά που ανιχνεύονται στο αξιοπρεπές, το γλυκό χαμόγελο και στην κάθε πτυχή της πλούσιας καριέρας της Αλεξάνδρας και του αξέχαστου ποιητή και λατρευτού της συντρόφου Δημήτρη Μωρέτη.

Ο Δήμος Φιλοθέης, με σεβασμό, τους ευχαριστεί ειλικρινά γι' αυτή την ανεκτίμητη προσφορά, τους ευγνωμονεί και εύχεται να αποτελέσουν το φάρο για τα νιάτα που ακολουθούν, εκείνα που παραλαμβάνουν τη σκυτάλη και δεσμεύονται να υπηρετήσουν το μεγαλείο της φυλής μας.

Ελένη Ταραντίνου-Παναγιωτοπούλου
Δήμαρχος Φιλοθέης

Σχέδια παραδοσιακών σπιτιών Δυτικής & Βορειοδυτικής Μακεδονίας

Ο Σύλλογος Ελληνική Λαϊκή Τέχνη ιδρύθηκε το 1930 από μέλη του πνευματικού κόσμου της εποχής, μεταξύ των οποίων η Ναταλία Παύλου Μελά (πρόεδρος), η Αγγελική Χατζημιχάλη, ο Αριστοτέλης Βαλαωρίτης (εγγονός του ποιητή), ο Φίλιππος Δραγούμης κ.ά. Σκοπός του συλλόγου ήταν η «διατήρησης της παραδόσεως παντός κλάδου της Ελληνικής Λαϊκής Τέχνης και η προσαρμογή ταύτης εις τας συνθήκας και ανάγκας του σημερινού πολιτισμού». Η δραστηριότητά του παρέμεινε έντονη καθ' όλη τη διάρκεια της δεκαετίας του 1930.

Ανάμεσα στα άλλα, από το 1936 άρχισε η συστηματική μελέτη της αρχιτεκτονικής και της λαϊκής τέχνης του Ελληνικού σπιτιού. Τη γενική εποπτεία του έργου ανέλαβε ο καθηγητής του Πολυτεχνείου Δημήτρης Πικιώνης, ο οποίος υπέδειξε τους νέους τότε αρχιτέκτονες Δημήτρη Μωρέτη, Αλεξάνδρα Πασχαλίδου-Μωρέτη και Γιώργο Γιαννουλλέλη. Τα επόμενα χρόνια η ομάδα διευρύνθηκε με τη συμμετοχή και άλλων αρχιτεκτόνων, ενώ η χρηματοδότηση προήλθε κυρίως από χορηγίες της Παγκείου Επιτροπής.

Κάθε καλοκαίρι η ομάδα εξορμούσε στη Βόρειο Ελλάδα για σχεδίαση αρχοντικών και λαϊκών σπιτιών. Πρώτα αποτυπώθηκαν σπίτια της Κοζάνης, Σιάτιστας, Καστοριάς και Βέροιας. Κατόπιν η εργασία επεκτάθηκε σε ορεινές περιοχές της βορειοδυτικής Μακεδονίας και στα Ιωάννινα, ενώ κάποιες εξορμήσεις έγιναν και στο Πήλιο, τη Μύκονο, την Ύδρα.

Το υλικό παρουσιάστηκε σε εκθέσεις της εποχής («αίθουσα Στρατηγοπούλου» 1938, Ζάππειο 1939 κ.ά.) και άρχισε να σχεδιάζεται η δημοσίευσή του, αλλά ο πόλεμος διέκοψε την οργανωμένη προώθηση του προγράμματος. Μετά τον πόλε-

μο ο Σύλλογος δεν επανασυστάθηκε επίσημα. Ο πυρήνας του προεδρείου του όμως προώθησε τη δημοσίευση το 1948-49 των δύο πρώτων τόμων της εργασίας «Αρχοντικά της Καστοριάς» και «Σπίτια της Ζαγοράς».

Ύστερα το εγχείρημα ατόνησε και τα σχέδια ξεχάστηκαν για πάνω από 20 χρόνια στον τελευταίο όροφο και στο υπόγειο καταφύγιο του ξενοδοχείου «Ολυμπιάς» στην οδό Αθηνάς. Οι χώροι αυτοί είχαν παραχωρηθεί για κάποιο διάστημα στην ομάδα ως εργαστήριο σχεδίασης. Τα σχέδια εντόπισε γύρω στο 1970 ο Ι. Κ. Μαζαράκης-Αινιάν, ο οποίος σε συνεργασία με τον Φίλιππο Δραγούμη και με τη σύμφωνη γνώμη της Ναταλίας Μελά τα κατέθεσε στην Ιστορική και Εθνολογική Εταιρεία της Ελλάδος.

Εκτοτε η συλλογή, αποτελούμενη από περίπου 850 πρωτότυπα αρχιτεκτονικά σχέδια, παλαιά αντίγραφα, δεκάδες έγχρωμες υδατογραφίες διακοσμητικών θεμάτων και σπιτιών, εκατοντάδες φωτογραφίες και άλλα αντικείμενα, έχει ταξινομηθεί, καταγραφεί και μελετηθεί από συνεργάτες του Εθνικού Ιστορικού Μουσείου και από το ζεύγος Μωρέτη. Εντός των προσεχών μηνών αναμένεται η δημοσίευση δύο τόμων του έργου, ως «συνέχεια» της διακοπείσας εργασίας του 1948-49, που θα αφορούν στα σπίτια της Σιάτιστας και της Κοζάνης.

Φίλιππος Μαζαράκης-Αινιάν

Αρχαιολόγος - ΜΑ Προστασία Ιστορικών Μνημείων και Οικισμών
Επιστημονικός Συνεργάτης Εθνικού Ιστορικού Μουσείου

Παγκόσμιες & Διεθνείς Εκθέσεις

Δύο από τα θεματικά αντικείμενα αυτής της έκθεσης, οι Παγκόσμιες Εκθέσεις και η Λαϊκή Αρχιτεκτονική, έχουν τις ρίζες τους στο 18ο και 19ο αιώνα.

Ο 18ος αιώνας, ο αιώνας του Διαφωτισμού και της Γαλλικής Επανάστασης, ξύπνησε το πνεύμα του ανθρώπου, το απίλλασε από τις παραδοσιακές προλήψεις και το προσανατόλισε προς τον ορθολογισμό και τη γνώση. Ο 19ος αιώνας, ο αιώνας της Ελληνικής Επανάστασης, των εφευρέσεων, της μηχανής, της προόδου, της επιστήμης, της άνθισης των γραμμμάτων και των τεχνών, είναι ο αιώνας που έκαμε τομή στην ιστορία της ανθρωπότητας, αλλάζοντας τη δομή της κοινωνίας και έσπειρε το σπόρο μιας γενικότερης αλλαγής. Σ' αυτόν τον αιώνα άνθισε το εμπόριο, άρχισε η βιομηχανική επανάσταση, που μετάλλαξε τον αγρότη σε εργάτη και που με την επικράτησή της άνοιξε το δρόμο στη σημερινή εποχή της τεχνολογίας, τον αιώνα του ατόμου, και στην υλιστική εποχή της καταναλωτικής κοινωνίας.

Οι Παγκόσμιες Εκθέσεις ήταν μια κραυγή θριάμβου των βιομηχανικών κρατών της εποχής εκείνης, που ύψωναν τη σημαία της υλικής προόδου. Οι οργανωτές τους φιλοδοξούσαν να δείξουν ότι ανοίγουν έναν καινούριο δρόμο στην πορεία της ανθρωπότητας, ότι δίνουν έναν απολογισμό του ανθρώπου και του πολιτισμού του πάνω στη γη.

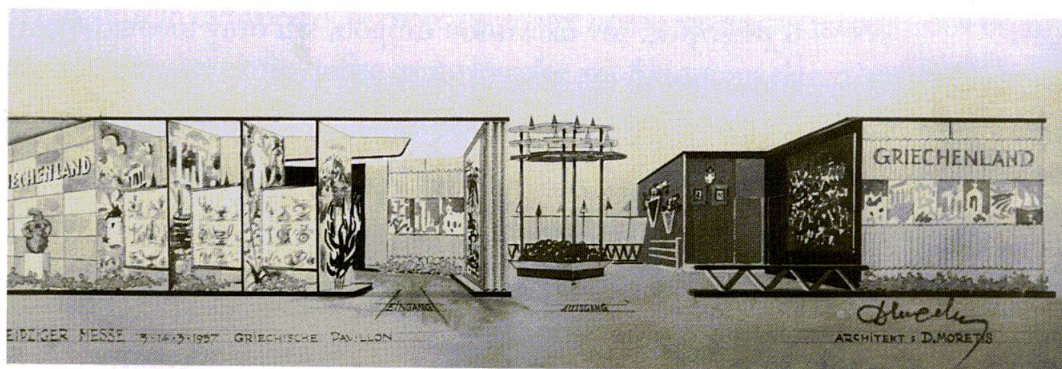
Ο θεσμός θεωρείται πως ξεκίνησε με την Παγκόσμια Έκθεση του Παρισιού το 1798, την οποία εγκαινίασε ο Στρατηγός της Γαλλικής Δημοκρατίας Ναπολέον Βοναπάρτης, που βρισκόταν τότε στο απόγειο της δόξας του.

Η εκθεσιακή αρχιτεκτονική των Παγκόσμιων Εκθέσεων πρέπει να είναι ένας οραματισμός, μια πρωτοποριακή εντυπωσιακή κατασκευή. Χάρη στις Παγκόσμιες Εκθέσεις δόθηκε πολλές φορές νέα πνοή στην αρχιτεκτονική, καθώς οι τεχνικοί χρησιμοποιούσαν νέα υλικά και τολμηρές μορφές.

Το πρώτο προκατασκευασμένο κτίριο ήταν το Crystal Palace του Joseph Paxton, που έγινε για την Παγκόσμια Έκθεση του Λονδίνου το 1851, ενώ ο Γουσταύος Άιφελ εκμεταλλεύτηκε τις δυνατότητες που πρόσφεραν το σίδηρο και το ατσάλι και κατασκεύασε το 1889 τον Πύργο του Άιφελ για την έκθεση του Παρισιού στο Πεδίο του Άρεως.

Αντίθετα με τις Παγκόσμιες Εκθέσεις οι Διεθνείς Εμπορικές Εκθέσεις είναι ένας παμπάλαιος θεσμός, είναι η εξέλιξη των αγορών και των εμπορικών πανηγυριών της αρχαιότητας.

Είναι μεγάλες ειρηνικές εκδηλώσεις διεθνούς ανταγωνισμού και εμπορίου, που αποβλέπουν όμως και στην ανάπτυξη των πνευματικών και πολιτιστικών σχέσεων μεταξύ των λαών.

Λειψία, 1957

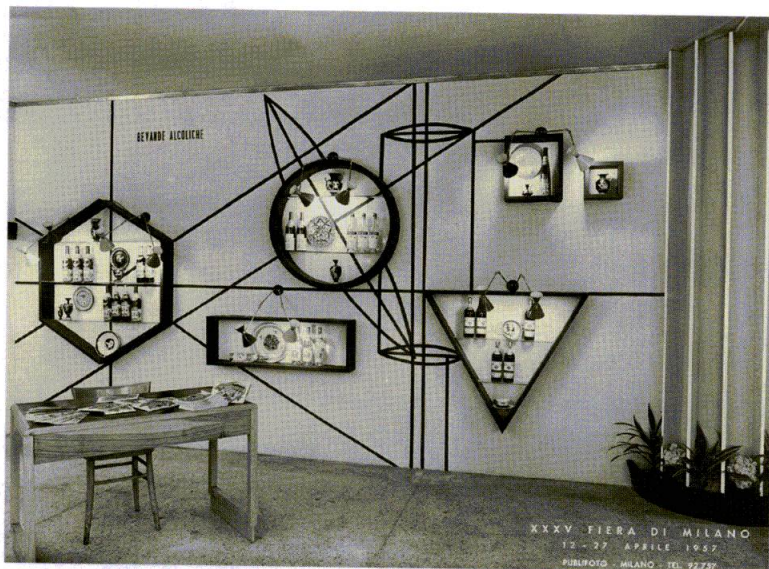
Τα Ελληνικά Περίπτερα στις Παγκόσμιες και Διεθνείς Εκθέσεις ήταν μια εργασία που μας απασχόλησε από το 1937 μέχρι το 1969. Στο διάστημα αυτό οργανώσαμε για λογαριασμό του Ελληνικού Κράτους 135 περίπτερα σε 4 ηπείρους, σε 21 κράτη και σε 40 πόλεις του κόσμου.

Ένα ανέβασμα θεατρικού έργου με θέμα «Ελλάδα» είναι το περίπτερο. Έχει το σενάριό του και τη σκηνοθεσία του, πώς, με τον καλύτερο τρόπο, θα μιλήσεις για

τη χώρα σου, την παραγωγή της, τον πολιτισμό της, τον τουρισμό της. Έχει τους πθοποιούς του: τα προϊόντα, τα οποία στην ειδική θέση που θα τα τοποθετήσεις θα παίξουν το ρόλο τους ακολουθώντας τις σκηνοθετικές οδηγίες. Τέλος έχει τη σκηνογραφία του – το πλαίσιο μέσα στο οποίο τοποθετούνται τα ακίνητα εκθέματα-πθοποιοί και διηγούνται το έργο στον κινούμενο θεατή-επισκέπτη.

Και εδώ είναι η κύρια δουλειά του αρχιτέκτονα που θα πρέπει με ευτελή συνήθως υλικά, με φαντασία και ευρηματικότητα, να δημιουργήσει μια κατασκευή-πλαίσιο, που θα αξιοποιεί και θα προβάλλει τα εκθέματα, θα πληροφορεί τον επισκέπτη, ενώ συγχρόνως θα καθορίζει την κίνησή του, δημιουργώντας και τις κατάλληλες οπτικές εντυπώσεις. Άλλοτε να βοηθά να συγκεντρωθεί το βλέμμα σε συγκεκριμένα εκθέματα και άλλοτε να επηρεάζεται από τη γενική σύνθεση, τα χρώματα, το φωτισμό, ώστε να αποκομίζει μια εύληπτη και ευχάριστη εντύπωση και πληροφόρηση. Άλλωστε οι άνθρωποι μαθαίνουν ευκολότερα με την όραση.

Μιλάνο, 1957

Ένα παιχνίδι της φαντασίας, λοιπόν, που θέλει όμως πολύ ορθολογική και πρακτική αντιμετώπιση είναι η οργάνωση και κατασκευή ενός περιπέρου. Δου-

λεύουμε με στόχο την όσο το δυνατόν καλύτερη, άρτια και με λίγα χρήματα κατασκευή του έργου μας. «Φιλοκαλούμεν μετ' ευτελείας». Έτσι θα μπορούσαμε να πούμε για τις εφήμερες κατασκευές των εκθεσιακών περιπτέρων, γι' αυτές τις εκθέσεις που είναι σαν πυροτεχνήματα.

Στον άδειο τεράστιο χώρο των μεγάλων κτιρίων, όπου στεγάζονται τα περίπτερα όλων των χωρών, στήνεται μια μικρή πολυεθνική πολιτεία γεμάτη φώτα και κίνηση. Σε 15 με 20 μέρες τα φώτα σβήνουν, τα περίπτερα διαλύονται, τα εκθέματα αμπαλάρονται. Και ποιο το αποτέλεσμα αυτής της εφήμερης παρουσίας μιας χώρας σ' αυτές τις εκθέσεις; Εκτός από ορισμένες εμπορικές πράξεις και συναλλαγές, τι αφήνουν στους χιλιάδες απλούς επισκέπτες. Αν καταφέραμε να τους δημιουργήσουμε αγαθές εντυπώσεις, αν τους δώσαμε ευχαρίστηση, αν σωστά τους πληροφόρησαμε για τη χώρα μας και τους κινήσαμε το ενδιαφέρον, ώστε να θελήσουν να γνωρίσουν από κοντά τον τόπο και το λαό μας, τότε ναι, καταξιώθηκε η προσπάθειά μας.

Θα σας μιλήσω, όμως, και σε ανθρώπινο τόνο γι' αυτές τις εκθέσεις και τα περίπτερα, αφού για 32 ολόκληρα χρόνια ήταν συνυφασμένα με τη ζωή μας και την επηρέαζαν ποικιλότροπα με την οικογενειακή μας προσωρινή διασπορά, τη γνωριμία μας με ξένους τόπους και ανθρώπους.

Ήταν πάντα ένας αγώνας δρόμου, μια αγωνία να προλάβουμε τις προθεσμίες, να είμαστε έτοιμοι για τα εγκαίνια, να αποφύγουμε το ρεζίλεμα να είναι έτοιμα τα περίπτερα των άλλων κρατών, τα γειτονικά μας, και μεις ακόμα να καρφώνουμε και να σκουπίζουμε. Και όχι πια, όχι άλλο περίπτερο να μονολογείς φεύγοντας στις 6 το πρωί, αφού όλα τακτοποιήθηκαν, μπήκαν και τα λουλούδια στις ζαρντινιέρες και άναψαν τα φώτα. Αυτό το άγχος μας κρατούσε ξάγρυπνους τα 2-3 εικοσιτετράωρα προ των εγκαίνιων, όταν με πυρετώδη ρυθμό, όλοι μαζί, εργάτες,

αρχιτέκτονες, διακοσμητές, υπεύθυνοι για τα εκθέματα, βοηθοί, δουλεύοντας προσπαθήσαμε να ολοκληρώσουμε το περίπτερο για τα εγκαίνια στα στενά χρονικά όρια που είχαμε στη διάθεσή μας.

Όταν ξεκινήσαμε στη δεκαετία του '30, ήταν μια εποχή που πολύς κόσμος ήταν απληροφόρητος για την Ελλάδα.

Το 1938 στο Βερολίνο, όταν ο Γκέμπελς επισκέφτηκε το περίπτερό μας, ο σωματοφύλακάς του με ρώτησε αν, όταν είναι μέρα στη Γερμανία, στην Ελλάδα είναι νύχτα! Στη λέσχη των πρωτοκλασάτων στελεχών των Ναζί, όμως, όπου δείπνησα, μου απήγγειλαν το «Μήνιν άοιδε θεά...»! Άγνοια για την Ελλάδα υπήρχε όμως και σε πολλούς στην Αμερική. Στη Νέα Υόρκη το 1939 μας ρώτησαν αν ντυνόμαστε όπως οι άλλοι Ευρωπαίοι και τι ποσοστό μαύρων υπάρχει στην Ελλάδα.

Στις 21 Ιουνίου, στη γιορτή της φωτιάς, στο ολυμπιακό στάδιο του Βερολίνου, η ενάτη συμφωνία, οι μεγάλες σημαίες και οι φωτιές, τα βεγγαλικά που αντηχούσαν μέσα στο θώρακα, ούσωμο το στάδιο να τραγουδά: «Deutschland uber alles». Υψωμένα όλα τα χέρια εκτός απ' τα δικά μας. Καταλαβαίναμε την προετοιμασία των Γερμανών για πόλεμο...

Στα ταξίδια μας γνωρίσαμε πολλούς ανθρώπους. Από απλούς εργάτες μέχρι

Λειψία, 1957

πρωθυπουργούς, προέδρους κρατών και βασιλείς. Τον Χίτλερ, τον Γκέρινγκ, τον Γκέμπελς, που για χάρη του έφαγα αγκωνιά στο στομάχι από έναν μπράβο του, επειδή έτυχε να βρεθώ πολύ κοντά του. Την Έλινορ Ρούζβελτ στο Λευκό Οίκο, το δήμαρχο της Νέας Υόρκης Λα Γκάρντια, που μας επέδωσε το μετάλλιο του επίτιμου πολίτη της Νέας Υόρκης. Τον Οριόλ στη Γαλλία, τον Νένι στην Ιταλία, τον Τίτο στη Γιουγκοσλαβία, τον Ρας Ταφάρι στην Αιθιοπία.

Η μεγαλύτερη, όμως, χαρά μας στάθηκε η γνωριμία μας με τους απόδημους Έλληνες, που μετά την επίσκεψή τους στα περίπτερα ένιωθαν περήφανοι για την πατρίδα τους, όπως μας έλεγαν.

Στην καλή εμφάνιση των περιπτέρων πολύ συνέβαλε το φωτογραφικό υλικό των γνωστών φωτογράφων Nelly's, Βούλας Παπαϊωάννου, Μελετζή, Χαρισιάδη, Χρυσάκη, Οικονομίδη, Μιλόφ κ.ά.

Το δημόσιο ήταν ένας καλός εργοδότης, που τον υπηρετήσαμε πιστά με συνέπεια και προσπάθεια, ώστε με τρόπο οικονομικό ν' αντλήσουμε τα καλύτερα επιδιωκόμενα αποτελέσματα και να δείξουμε στο εξωτερικό μια Ελλάδα που προοδεύει, που παράγει, που έχει πολιτισμό, μια Ελλάδα που αξίζει να την επισκεφθείς.

Για να φέρουμε σε πέρας το έργο μας έπρεπε να υπηρετήσουμε και να ξεπεράσουμε τη γραφειοκρατία, να συντονίσουμε τις εμπλεκόμενες υπηρεσίες. Να πολεμήσουμε τη στενοκέφαλη αντίληψη μερικών διοικητικών υπαλλήλων αλλά και υπουργών ότι στα περίπτερα των εμπορικών εκθέσεων έπρεπε να εκτίθενται μόνο εμπορεύματα. Δουλεύαμε υπό την πίεση των προθεσμιών, η οποία μετατρέπεται σε δημιουργό δύναμη. Φροντίζαμε πάντοτε να προβάλλονται ο πολιτισμός, ο τουρισμός και η τέχνη.

Προσπαθούσαμε να βρούμε κοινά σημεία που μας έδεναν με την πόλη και τον τόπο όπου γινόταν η έκθεση. Εκδίδαμε στη γλώσσα κάθε χώρας μικρό κατατοπι-

στικό έντυπο με εξώφυλλα εικονογραφημένα από ζωγράφους, όπως ο Χατζηκυριακός-Γκίκας, ο Σπύρος Βασιλείου και άλλοι.

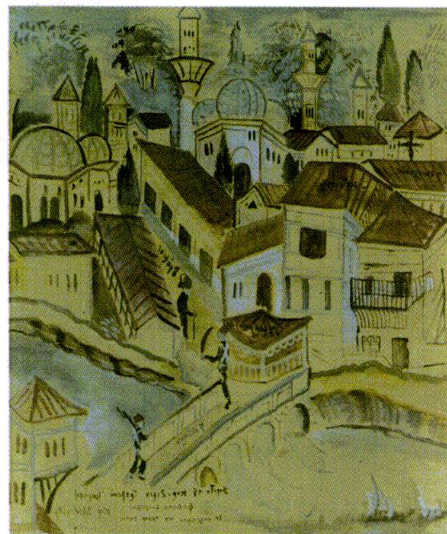
Στις πρώτες μας εκθέσεις για να είναι αναγνωρίσιμα από τους πολλούς τα Ελληνικά Περίπτερα χρησιμοποιούσαμε στοιχεία της παραδοσιακής μας αρχιτεκτονικής, παλαιάς και νέας. Αργότερα εγκαταλείφθηκε αυτή η πρακτική και επικράτησε η χρησιμοποίηση στοιχείων με απλές μορφές, εύρυθμα τοποθετημένων και επιδεικτικών απλής και γρήγορης κατασκευής και συναρμολόγησης.

Ο κύκλος της ενασχόλησής μας με τις εκθέσεις έκλεισε το 1969 με την παράτησή μας επί Χούντας.

Στην πρώτη μας έκθεση στο Βερολίνο το 1938 επί Χίτλερ ο αγκυλωτός σταυρός κάλυπτε τις προσόψεις όλων των κτιρίων, στην τελευταία μας έκθεση το 1969, πάλι, στο δημοκρατικό πια δυτικό Βερολίνο, οι αριστεροί Γερμανοί σπίασαν το περίπτερό μας και το σημάδεψαν με τον αγκυλωτό σταυρό! Πώς μπορούσαμε να συνεχίσουμε!

Αποτυπώσεις Λαϊκής Αρχιτεκτονικής

Στην Ελλάδα κατά το 18ο και 19ο αιώνα σημειώνεται μια σημαντική πνευματική και οικονομική άνθιση, ιδιαίτερα στη Δυτική Μακεδονία, την Ήπειρο και τη Θεσσαλία, όπου πολλοί κάτοικοι ταξιδεύουν στην Κεντρική Ευρώπη, εμπορεύονται και πλουτίζουν. Διαπρέπουν στα γράμματα, προσφέρουν στον αγώνα για την ελευθερία. Γυρίζουν στην πατρίδα τους και ανάλογα με τον πλούτο του ο καθένας κτίζει το σπίτι του, θέλοντας να δώσει στην οικογένειά του

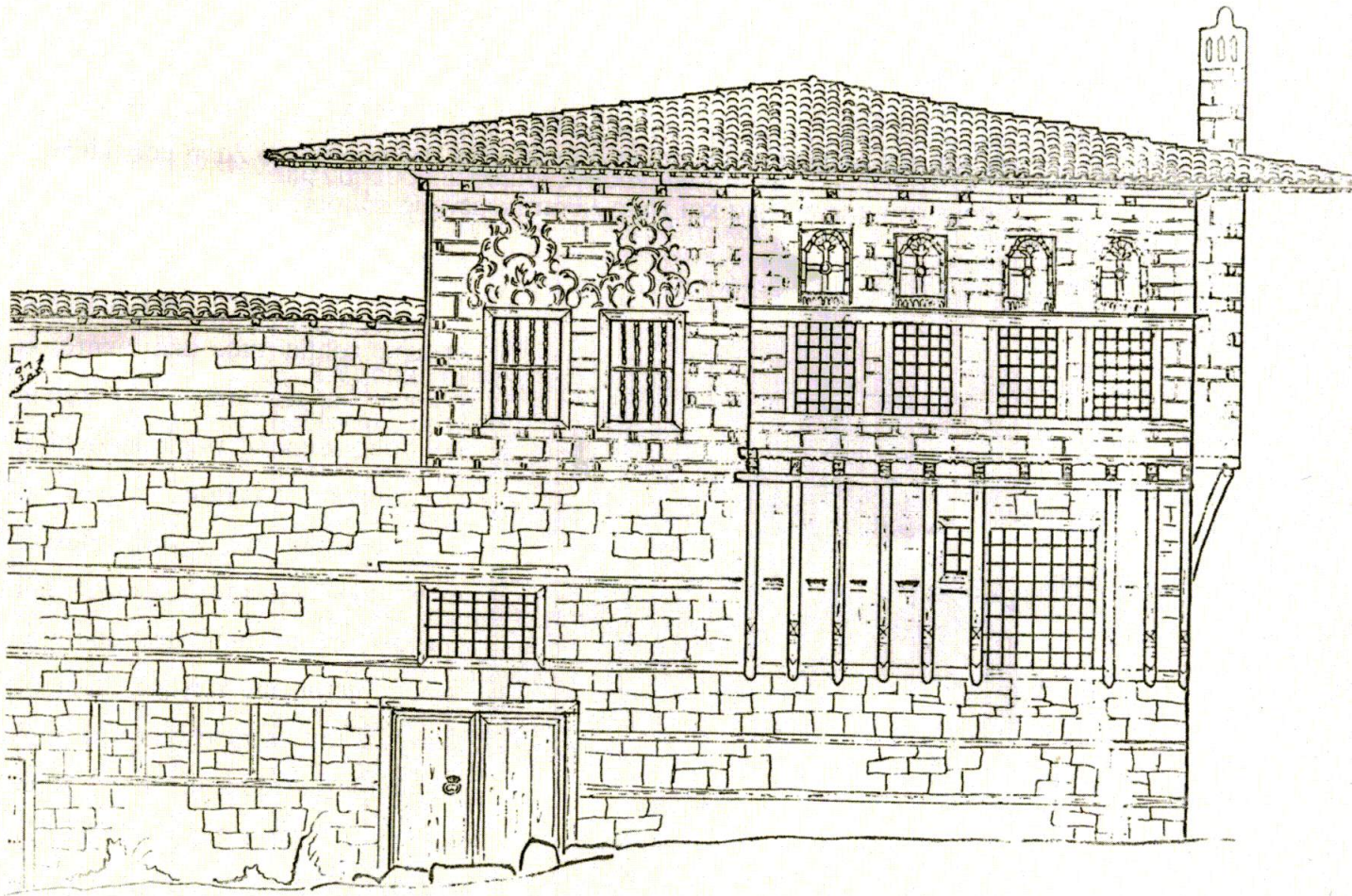

**Γρεβενά, σπίτι κυρ-Σίμου, τοιχογραφία,
σχέδιο Δημήτρη Μωρέτη.**

μέσα στην Τουρκοκρατία ένα οικείο φιλικό περιβάλλον διαβίωσης, ένα περιβάλλον «προηγμένου και φιλέοργτου βίου» αλλά και ένα ασφαλές καταφύγιο. Έτσι δημιουργούνται ολόκληρες συνοικίες με τα αξιόλογα σπίτια και αρχοντικά στην περιοχή.

Το 1930 κυριαρχούσε στην αρχιτεκτονική του τόπου μας ο μοντερνισμός, η αυστηρή λειτουργικότητα στις κατόψεις και η γυμνή λιτότητα των όγκων. Στο Πολυτεχνείο μας μιλούσαν για όλους τους αρχαίους και παλιούς αρχιτεκτονικούς ρυθμούς της Αιγύπτου, της Ασίας και της Ευρώπης μέχρι το μπαρόκ και το ροκοκό. Δε μας μίλαγαν ούτε καν για το νεοκλασικισμό. Λίγοι, όμως, φωτισμένοι άνθρωποι των γραμμάτων και των τεχνών ακολουθώντας μια νέα τάση, που πολλοί θα την έλεγαν ρομαντισμό ή επιστροφή στις ρίζες, άρχισαν να ανακαλύπτουν τη θεμελιώδη σημασία που είχε η μελέτη της λαϊκής τέχνης γενικότερα. Ο Νικόλαος Πολίτης, ο Γεώργιος Μέγας, ο Κωνσταντίνος Μαλέας, ο Αριστοτέλης Ζάχος, ο Αγώνωρ Αστεριάδης, ο Τζελέπης, ο Δημήτριος Πικιώνης κ.ά. Μέσα σ' αυτό το ξύπνημα για τη μελέτη της λαϊκής τέχνης, ο Σύλλογος «Ελληνική Λαϊκή Τέχνη», που είχε ιδρυθεί το Σεπτέμβριο του 1930, στράφηκε για πρώτη φορά στη λαογραφική μελέτη, υιοθετώντας την πρόταση του Φιλίππου Δραγούμη της Παγκείου Επιτροπής. Το προεδρείο του Συλλόγου (Πρόεδρος Ναταλία Παύλου Μελά) παρακάλεσε τον αρχιτέκτονα καθηγητή του Μετσόβιου Πολυτεχνείου Δημ. Πικιώνη να επιλέξει ανάμεσα στους αποφοίτους της αρχιτεκτονικής σχολής τα κατάλληλα στελέχη. Ο Πικιώνης επέλεξε τρεις νέους αρχιτέκτονες: τους Δημήτρη Μωρέτη, Γεώργιο Γιαννουλλέλη και Αλεξάνδρα Πασχαλίδου-Μωρέτη να μελετήσουν επιτοπίως και να αποτυπώσουν την αρχιτεκτονική και τη διακόσμηση των σπιτιών του 18ου και 19ου αιώνα της Δυτικής Μακεδονίας, της Ηπείρου και της Θεσσαλίας. Το σύνολο

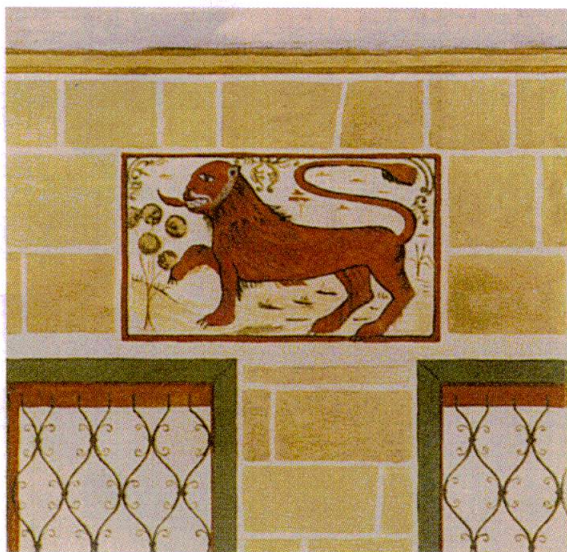
Μελέτη-Αποτύπωση Αλεξάνδρας Πασχαλίδου-Μωρέτη
Βέροια, σπίτι του Σιγορ Μανωλάκη

της εργασίας αυτής, κάπου 850 σχέδια, βρίσκεται κατατεθειμένο στο Εθνικό Ιστορικό Μουσείο Αθηνών.

Σήμερα, σ' αυτήν την έκθεση, καταθέτουμε μπροστά στα μάτια σας ένα μικρό μέρος από ένα έργο αγάπης και κοινής προσπάθειας.

Ξεκινήσαμε το 1936 την αποτύπωση και την έρευνα της λαϊκής αρχιτεκτονικής και μας αποκαλύφθηκε η στερεή ομορφιά της τέχνης του λαού μας. Περιπατήσαμε στα καλντερίμια και τους λιθοστρωμένους κήπους με τα μισοκατεστραμ-

μένα σπίτια κι αρχοντόσπιτα, που ήδη την εποχή εκείνη ήταν τα περισσότερα έρημα πια, ακατοίκητα κι έλιωναν δαρμένα από τους ανέμους και τους καιρούς χωρίς φροντίδα, χωρίς προστασία καμιά.

Δουλεύαμε στις χορταριασμένες αυλές των μεγάλων διώροφων και τριώροφων σπιτιών με τους χοντρούς πέτρινους τοίχους στο ισόγειο και την ελαφρά διάτρητη από παράθυρα κατασκευή των επάνω ορόφων με τα ξεπεταχτά (σκεπαστές

προεξοχές των κτιρίων) και τα ντιστέκια (ξύλινες αντηρίδες/υποστηρίγματα) τους και τις προεξέχουσες στέγες καμιά φορά και ενάμισι μέτρο.

Μέσα στα ευρύχωρα δωμάτια, με την πλούσια έγχρωμη διακόσμηση στους τοίχους και τις ντουλάπες, τις «μεσάντρες», τα ξύλινα δάπεδα, τα σκαλιστά ξύλα στις πόρτες, τα τόξα και τα κάγκελα, τα περίτεχνα ζωγραφισμένα ταβάνια με τα

αραβουργήματα και τους ρόδακες και τις διπλές σειρές των παραθύρων με τους χρωματιστούς φεγγίτες, ένα είδος ελληνικών «βιτρώ».

Γινόμασταν έτσι κοινωνοί του έργου των απαίδευτων πρωτομαστόρων και μαστόρων, ονομαστών σ' όλη τη Βόρεια Ελλάδα και στις χώρες των βορείων γειτόνων μας για την τέχνη τους, που με την έμφυτη λαϊκή σοφία τους και τη γνώση της παράδοσης δημιούργησαν μια τοπική μορφή αρχιτεκτονικής με αρμονική και άνετη διάρθρωση των χώρων, λιτή και ραδινή και λειτουργική, με τον πλούσιο ξυλόγλυπτο και χρωματιστό διάκοσμο εναρμονισμένο ώστε να γεννά αισθητική ευχαρίστηση!

Οι λαϊκοί αυτοί τεχνίτες προσέθεταν τη δική τους καλλιτεχνική έκφραση συνδυάζοντας με τρόπο γοητευτικό την παράδοση που έφεραν μέσα τους με τα ξενόφερτα διακοσμητικά στοιχεία, που τους παρέδιδαν πολλές φορές σε «ανθίβολα» (σχέδια σε διάτρητα χαρτιά, τα οποία ξεσέκωναν περνώντας χρωματιστή σκόνη από πάνω τους) οι ταξιδεμένοι εργοδότες τους από την Κεντρική Ευρώπη της εποχής του ροκοκό.

Σ' αυτά τα σπίτια οργανώναμε το πρόχειρο γραφείο μας. Ένα τραπέζι και πάνω μια πινακίδα. Τα χαρτιά μας, οι μετροταινίες, τα δίμετρα, τα δεκάμετρα, τα τρίγωνα, τα μολύβια, τα χρώματα και η φωτογραφική μηχανή, μια Kodak φουσαρμόνικα του 1930.

Μετρούσαμε και σχεδιάζαμε, ζωγραφίζαμε και φωτογραφίζαμε, ήταν αυτό μια βιωματική μάθηση σαν να εκτελούσαμε μια παρτιτούρα μουσικού έργου, που σε γεμίζει συγκίνηση, αγάπη και θαυμασμό και μέθεξη στη μαγεία της λαϊκής τέχνης.

Πρέπει να ταξιδέψουμε αρκετά χρόνια πριν και να δούμε τι εν δυνάμει αντιπροσώπευε τότε η εργασία αποτύπωσης των σπιτιών εκείνων. Ήταν η πρώτη στην

Ελλάδα συστηματική εργασία με πλούσια συγκομιδή. Κι αυτή ήταν που έθεσε τις οργανωτικές βάσεις για τις μετέπειτα αποστολές και άλλων αρχιτεκτόνων που ακολούθησαν και το πλούσιο υλικό που συγκεντρώθηκε.

Στο πρόγραμμά μας, όπως έγραφε ο Δημήτρης Μωρέτης προς το Σύλλογο «Ελληνική Λαϊκή Τέχνη», ήταν τις αποτυπώσεις να ακολουθήσουν μελέτες για τη γέννηση και τις επιδράσεις του τοπικού αρχιτεκτονικού ρυθμού και μονογραφίες για τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά στοιχεία, πράγμα που ο ίδιος είχε ήδη αρχίσει να κάμει.

Ο Δημήτρης Μωρέτης, μάλιστα, πρότεινε στο Υπουργείο Τύπου και Τουρισμού, όπου υπηρετούσε, την κήρυξη των οικισμών αυτών διατηρητέων και την αγορά ορισμένων σπιτιών για να γίνουν μουσεία τοπικής λαϊκής τέχνης, κίνηση που σταμάτησε ο πόλεμος.

Ο Δημήτρης Μωρέτης πρωτοεμφανίστηκε στα γράμματα το 1932, όταν ο Σπ. Μελάς δημοσίευσε στο «Ελεύθερον Βήμα» πρωτοσέλιδο άρθρο με τον τίτλο «Ένας Άγνωστος», δημοσιεύοντας και τρία ποιήματά του (ήταν τότε 21 ετών). Το 1944 τύπωσε εκτός εμπορίου την πρώτη του ποιητική συλλογή «Ο Ρυθμικός Λόγος της Κρηπίδας». Μετά από μεγάλο διάστημα, τυπώνει από το 1972 έως το 1978 τέσσερις ποιητικές συλλογές («Κιρούνα», «Μακρήσκοιωτο Δόρυ», «Επίκυκλος» και «Ασύμπτωτες»). Βρίσκουν ανταπόκριση στον πνευματικό κόσμο, συγκεντρώνουν εξαιρετικές κριτικές σε γράμματα και δημοσιεύματα, γίνονται ραδιοφωνικές εκπομπές και ομιλίες για το έργο του.

Προτείνεται για το βραβείο «Κώστα Ουράνη» (από τον Θεόδωρο Γρίβα-Γαρδικιώτη και τον Αθανασιάδη-Νόβα) και για το βραβείο της Ακαδημίας Αθηνών (από τον Λίνο Πολίτη).

Με την ευκαιρία αυτής της έκθεσης τυπώθηκε από τον εκδοτικό οίκο

Ποιήματα Δημήτρη Μωρέτη

ΟΠΤΙΜΑ '92 συγκεντρωτικός τόμος των ποιημάτων του, που περιέχει και ορισμένα ανέκδοτα ποιήματα και σχέδιά του.

**Μικρογλυπτική
Αλεξάνδρας
Πασχαλίδου
Μωρέτη**

Ο Θεόφραστος λέει στο «Περί Φυτών» σύγγραμμά του ότι τα «φυτά και τα δέντρα κινούνται κατά τας εποχάς».

Κατά τας εποχάς, λοιπόν, δημιουργήθηκαν και αυτά τα μικρά έργα μου στον πηλό και τον μπρούντζο, όταν γινότανε αδήριτη πλέον η εσωτερική ανάγκη να εκφράσω σε μορφές και φόρμες ορισμένα βαθιά, «μύχια» συναισθήματά μου.

Δυστυχώς ο άνδρας μου είναι απών από αυτήν την τιμητική εκδήλωση, είναι όμως εδώ το έργο του, το κοινό έργο μας, για το οποίο εργαστήκαμε πάντοτε με ανιδιοτέλεια και αφοσίωση με όλες μας τις δυνάμεις και με πολλή αγάπη.

Αλεξάνδρα Πασχαλίδου-Μωρέτη

Φιλοθέη 2 Οκτώβρη 2002

Δημήτρης Μωρέτης

Αλεξάνδρα Μωρέτη

1939

Δημήτρης και Αλεξάνδρα Μωρέτη
ΦΙΛΟΘΕΗ 2002

Βιογραφία - Εργογραφία Δημήτρη & Αλεξάνδρας Μωρέτη

Ο Δημήτρης Μωρέτης γεννήθηκε στην Αθήνα το 1911. Τέλειωσε το Βαρβάκειο Γυμνάσιο, σπούδασε Μαθηματικός στο Πανεπιστήμιο και Αρχιτέκτονας στο Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο το 1932-36. Από μικρός γράφει διηγήματα, ποιήματα και τους στοχασμούς του. Παράλληλα με τις σπουδές του εργάζεται.

Η Αλεξάνδρα Πασχαλίδου-Μωρέτη γεννήθηκε στην Πόλη το 1912. Τέλειωσε το Α' Γυμνάσιο Θηλέων στην Αθήνα και σπούδασε Αρχιτέκτονας στο ΕΜΠ το 1932-36. Από μικρή ζωγραφίζει και σχεδιάζει σπίτια.

Ο Δημήτρης και η Αλεξάνδρα Πασχαλίδου-Μωρέτη, συμφοιτητές στο Πολυτεχνείο, συνεργάζονται τα χρόνια 1936-39 για τη μελέτη και αποτύπωση οπτιών παραδοσιακής λαϊκής αρχιτεκτονικής του 18ου και 19ου αιώνα στη Μακεδονία, την Ήπειρο και τις Κυκλάδες.

Το 1939 αρχίζει η κοινή ζωή τους. Οργανώνουν για λογαριασμό του Υπουργείου Τύπου και Τουρισμού στη Νέα Υόρκη το Ελληνικό Περίπτερο της Παγκόσμιας Έκθεσης και η ενασχόλησή τους αυτή με τις εκθέσεις συνεχίζεται, με διακοπή κατά τον Πόλεμο και την Κατοχή, για 30 ολόκληρα χρόνια μέχρι το 1969, οπότε παραιτήθηκαν από το Δημόσιο επί χούντας.

Την περίοδο της Γερμανικής Κατοχής οργανώνουν στο σπίτι τους σειρά διαλέξεων με θέματα αρχιτεκτονικά σε μικρό κύκλο ακροατών. Επίσης, παράλληλα με την αντιστασιακή τους δράση, συγγράφουν ειδικές μελέτες για τις Διεθνείς και Παγκόσμιες Εκθέσεις με ιστορικά στοιχεία από τα αρχεία του τότε Υπουργείου Εθνικής Οικονομίας.

Μετά την απελευθέρωση, επισκέπτονται για λογαριασμό της Γενικής Γραμματείας Τουρισμού τουριστικές περιοχές της Ελλάδας και καταγράφουν - φωτογραφίζουν τις καταστροφές από τον Πόλεμο και την Κατοχή.

Το 1951 αναλαμβάνουν υπεύθυνα και φέρουν εγκαίρως σε πέρας την εκ των

ερειπίων ανασυγκρότηση της Διεθνούς Έκθεσης Θεσσαλονίκης.

Επίσης μελέτησαν και κατασκεύασαν και άλλα αρχιτεκτονικά έργα: έργα τουριστικής σκοπιμότητας (ξενοδοχεία, ξενώνες, ορειβατικά καταφύγια, λουτρικά καταστήματα), αθλητικά κέντρα, πολυκατοικίες, καταστήματα, Ναούς και μαρμάρινα τέμπλα και εξεπόνησαν πολεοδομικές μελέτες οικισμών (Μαλεσίνα).

Παράλληλες Δραστηριότητες

Ο Δημήτρης Μωρέτης έγραψε και δημοσίευσε μελέτες και άρθρα για τη λαϊκή αρχιτεκτονική και τις εκθέσεις.

Μέλος της Εταιρίας Ελλήνων Λογοτεχνών εξέδωσε πέντε ποιητικές συλλογές.

Η Αλεξάνδρα Πασχαλίδου-Μωρέτη έδωσε πολλές διαλέξεις στην Ελλάδα και το εξωτερικό καθώς και συνεντεύξεις στον τύπο, το ραδιόφωνο και την τηλεόραση με θέματα σχετικά με τη γυναίκα και την ελληνική αρχιτεκτονική, παραδοσιακή και σύγχρονη.

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Τὰ παιδιά μου κι εγώ θα θέλαμε να εκφράσουμε τις βαθύτατες ευχαριστίες μας στην αγαπητή μας ακαταπόνητη Δήμαρχο κυρία Ελένη Ταραντίνου-Παναγιωτοπούλου και στο Δημοτικό Συμβούλιο που είχαν την έμπνευση γι' αυτήν την εκδήλωση και τη στήριξαν οικονομικά και ηθικά. Πολλές ευχαριστίες επίσης στα στελέχη του Δήμου που βοήθησαν ποικιλοτρόπως.

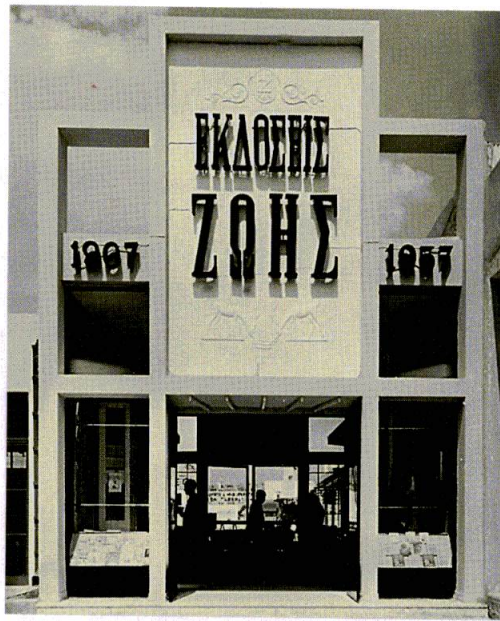
Η Δήμαρχός μας, παρά τις καθημερινές ενασχολήσεις της με τα γενικά πεζά προβλήματα του Δήμου, προσπαθεί πάντοτε, με κάθε τρόπο, να βελτιώσει το περιβάλλον και τη ζωή μας με έργα και πολιτιστικές εκδηλώσεις και να ξυπνήσει κατά το δυνατόν το πνεύμα της «κοινότητας» και της επικοινωνίας μεταξύ των δημοτών της όμορφης μικρής μας πόλης, της Φιλοθέης.

Πολλές φιλικές ευχαριστίες στον πολύ αγαπητό μας εκδότη περιοδικού τύπου κύριο Αλέξανδρο Κόντη, που ως χορηγός επιμελήθηκε με τους συνεργάτες του και εξέδωσε το συνοδευτικό τεύχος αυτής της έκθεσης.

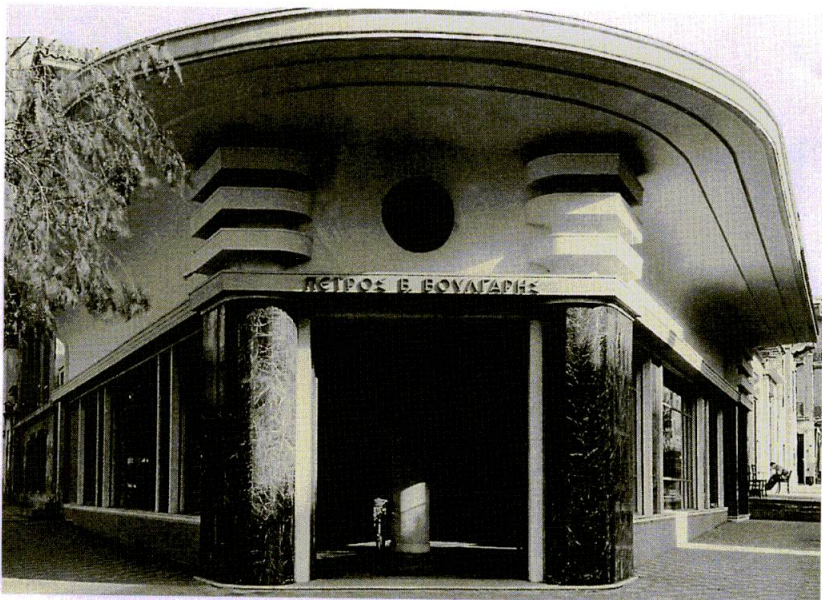
Ευχαριστώ ακόμη από καρδιάς την αγαπητή μου κυρία Μάρω Καρδαμίτσι-Αδάμη, καθηγήτρια ΕΜΠ, για την ομιλία της, το Εθνικό Ιστορικό Μουσείο Αθηνών και τον κύριο Ι. Κ. Μαζαράκη-Αινιάν, Γενικό Γραμματέα της Ιστορικής και Εθνομολογικής Εταιρείας της Ελλάδας, για την παραχώρηση έγχρωμων σχεδίων μας από τις αποτυπώσεις της Μακεδονίας, και τους επιμελητές και δημιουργούς αυτής της έκθεσης, την κυρία Αντιόπη Πανταζή, αρχιτέκτονα, και τον κύριο Λεωνίδα Μπαχά, ζωγράφο, με τους οποίους είχαμε μια εξαιρετική και αποτελεσματική συνεργασία. Τέλος θέλω να ευχαριστήσω τα παιδιά μου και τις οικογένειές τους που με στήριξαν και με βοήθησαν στο κατ' εμέ μερίδιο για την προετοιμασία και την πραγματοποίηση αυτής της εκδήλωσης.

Αλεξάνδρα Πασχαλίδου-Μωρέτη

Φιλοθέη 2 Οκτωβρίου 2002

Περίπτερο «Ζωής», Έκθεση Θεσσαλονίκης '57
Αρχιτέκτονας Δημήτρης Μωρέτης

Κατάστημα Μάρνη και Γ' Σεπτεμβρίου 1953
Αρχιτέκτονας Δημήτρης Μωρέτης

Σιάτιστα, Αρχοντικό Μανούσι, 1762. «Ηλιακός».